

Aki a boldogságot saját halottjának tekinti

CSERNA-SZABÓ ANDRÁS: SZÍVED HELYÉN ÉPÜL MÁR A HALÁLCSILLAG

Cserna-Szabó András első regénye, *a Szíved helyén épül már a Halálcsillag* harmincöt fejezetből áll, amelyből huszonnégy Emlék Bundás történetét mondja el, a fennmaradó tizenegy annak a western témájú nagyepikai műnek a torzója, amit a regény cselekményideje alatt a főhős ír. Komolykodva megállapíthatnánk, hogy rejtett, mégis egyértelmű utalás található a fejezetek számába írva, amely az *Isteni színjáték* irányába mutat, és a dantei életkorral egyezik meg. (A kritikusi túlbuzgóság jele volna, ha megemlítenénk, hogy az elbeszélő a regény ötödik oldalán elárulja, hogy harmincnégy éves – nota bene: harmincötödik évében jár – a történet kezdetén. Valamint az is, hogy a szerző valóban a harmincötödik életéve közelében fogott neki regénye megírásának. A szerző és az elbeszélő – ebben az esetben – kissé bonyolult kettősére még visszatérek.) Ha ehhez hozzátennénk, hogy a regény – így vagy úgy – három szerelem, és azok megsemmisülésének (Jolán, Mókus, Léna) elbeszélését is magába foglalja, akkor a *Divina Commediától* egyáltalán nem távoli, égi tökéletesség számát is kiolvashatnánk a regényből. (Hogy Dante miként variálja még a hármas számot művében, hosszú volna elősorolni.)

A recenzió bevezetése igyekszik olyan ironikus lenni, amilyen maga a regényszöveg. Még akkor is, ha úgy sejtem: alapvetően másról szól a *Halálcsillag*, mint amit első látásra a szövegben érvényesülő nyelvi humor láttatni enged. Fájdalmas, a szó klasszikusan szépirodalmi értelmében mély értelmű könyv ez, még akkor is, ha ennek leplezésére szinte minden lingvisztikai eszközt bevet a szerző. A kötet főszereplőjének, Emlék Bundásnak a hangsúlyosan profán történetéről, zsákutcába torkolló életéről olvashatunk a regényben. A magyar- és a világirodalomból sok példa hozható olyan középkorú (az életút felén álló) férfira, aki egy sötétlő erdőben vagy másutt eltéved, nem lelve az igaz utat. Itt a legújabb eset. Nem isteni, hanem nagyon is emberi színjáték a Cserna-Szabóé. Még akkor is, ha ez a cím ugyanúgy foglalt, ahogyan a dantei.

Noha többnyire fenntartásokkal kell kezelni a műről vallott alkotói megnyilatkozásokat, ám azoknak az állításoknak az érvényességét kár lenne vitatni, amelyeket Cserna-Szabó András a *literán*ak mondott el a vele készített interjúban. Humoros regényt szeretett volna írni, emellett hangsúlyozta, hogy soha nem akart megfelelni irodalmi kánonoknak. Ha ezek alkotói célkitűzésként értelmezhetőek, akkor teljesültek. Sőt, megtoldható mindez azzal, hogy semmilyen meglepetést nem okozott a szerző olvasóinak, mert egész eddigi életművére szinte maradéktalanul érvényes e két szerzői megállapítás. Inkább az sorolható a szokatlanság kategóriájába, hogy a hitvallásosan novellista Cserna-Szabó megírta élete első regényét, ami figyelembe véve, hogy 1998-ban debütált a *Fél négy* című kispőzákötetével, tizenöt évnyi erőgyűjtésnek is felfogható.

A regény háromszor variálja a szerelem témáját, és mindannyiszor azt bizonyítja, hogy az egyik legrejtélyesebb emberi érzés megőrzése, állandósítása megoldhatatlan feladatnak bizonyul – legalábbis Emlék Bundásnak. (A mű többi szereplője is megbukik a szerelem nagy vizsgáján, így okkal gyaníthatjuk, hogy az elbeszélő általánosítható tapasztalatnak gondolja ezt a fajta érzelmi kudarcot.) A szerelem

legnagyobb ellensége ebben az értelmezésben a házasság, amit a Jolánnal eltöltött három év bőségesen alátámaszt. Ez „felzabálja az önbecsülést, szétcincálja az idegeket, kiheréli a lelket” – kapjuk az okadatolt elbeszélői magyarázatot. Másfajta kudarc a pécsi filozófuslányhoz fűződő viszonya. Mókus szép, okos, művelt, tapintatos és összességében olyan tökéletes, hogy éppen e miatt nem lehet szeretni. Lehet csodálni, nagyra tartani az ilyen nőt, csupán annak a bonyolult, alapjaiban megmagyarázhatatlan viszonyinak a kialakítása reménytelen vele, amit hétköznapi szóval szerelemnek nevezünk. Léna egészen más eset. Gyönyörű, csapodár, hűséget nem ismerő nő, olyan, akit csak pillanatokra kaphat meg az a férfi, aki nagyon vágyik rá. Ez alól Cserna-Szabó figurája sem kivétel. A regény végén nem véletlenül búcsúzik a főhős nosztalgiával Lénától: „Ezt szeretem. A végtelen boldogtalanságban felcsillanó pillanatnyi, szappanbuborékként szétpukkanó boldogságot”. (Ha úgy vesszük, Emlék Bundás még Dénes Zsófiánál is szerényebb. Nála az órák másodpercekre zsugorodnak, amit az élet helyett kapott. Ügyetlen szóviccel élve nem más a főhős szerelme, mint Léna-nász az avaron.)

A szerelem azonban nem az egyetlen témája a *Szíved helyén épül már a Halálcsillagnak*. Legalább ekkora hangsúllyal szól arról az írói alkotásképtelenségről, amelyből két éve képtelen kikecmeregni a regénybeli novellista, Emlék Bundás. A regény elején már találkozunk azzal az állapotleírással felérő képpel, amit a „lelkem olyan üres és sötét volt, mint egy halott város általános iskolájának tornaterme éjjel” tömörségével fogalmaz meg (azt nem írhatom, hogy világít rá) a főhős írói és magánéleti gondjairól. Később többször visszatér ez a kép (olykor variálódva: „A halott város tornaterme fényárban úszott”), és ebben az értelemben szöveg-szervező erejűvé válik, rendszeres időközönként tudósít az elbeszélő lelkiállapotáról. Plasztikussága és hatásossága ellenére komoly művészetelméleti kérdéseket vet fel ez a kép. Mert meglehetősen furcsa a kép fogalmát használni a teljes sötétségre, más szóval a láthatatlanságra. Mégis a szöveg szintjén a *Halálcsillag* egyik legeredetibb írói megoldásának gondolom ezt a variálódó mondatot. A szövegalkotás több szintjén érvényesülő tudatosságot is jelzi ez az eljárás.

Itt fontos ponthoz érkeztünk el. Cserna-Szabótól sok mindent el lehet vitatni, de íráskészségét aligha. A *Halálcsillagról* eddig megjelent kritikák enyhébb esetben az *egyfelől-másfelől* dicséreteiben és elmarasztalásaiban kristályosodtak ki. Rosszabb esetben a megfelelőnek mondott regényrészletekkel szemben a szöveg egészének nagyfokú elhibázottságával tromfolnak az ítések. Az olvasmányosság ugyanúgy nem esztétikai kategória, ahogyan a textus humorossága sem. Mégis fontos kiemelni, hogy magával ragadó, fordulatos, letehetetlen könyvet adott kezünkbe a szerző, aki saját bevallása szerint semmit nem helytelenít úgy az irodalomban, mint – Babbitstól kölcsönvett a fogalom – „az unalom trónra emelését”. Sajnálatos, ha abban az irodalomkritikai klímában, amelyben élünk, némi merészség kell annak kimondásához, hogy talán nem baj, ha egy regény regényes. Ha ez kritérium – kinél igen, kinél nem –, akkor ebben Cserna-Szabó átlagon felül teljesít. Nem lebecsülendő, hogy az általa diktált epikai lendületet háromszázhatvan oldalon át tartja. Bírja szusszal. Számomra leginkább ez egyértelműsíti, hogy valahol az emberélet útjának felén átlépte azt a küszöböt, ami – poétikai és szerkezeti alapvetéseket figyelembe véve – elválasztja egymástól a novellistát és a regényíró.

Az alkotói válsággal küzdő Emlék Bundás jobb híján régi receptek olvasásával tölti napjait, miközben tudja, hogy az előlegekkel eddig rendelkezésére álló kiadójának – kézirat hiányában – hamarosan elfogy a türelme. Az elbeszélő számára kínos, az olvasónak szórakoztató a kiadóvezetővel folytatott beszélgetés, amely meglepő eredménnyel zárul: Emlék teljesen érthetetlenül arra tesz javaslatot, hogy westernregényt fog írni. Legnagyobb meglepetésére Mórnak, a kiadó első embe-
rének, megtetszik az ötlet.

Ez az action gratuite (megokolatlan cselekedet) a meseszöveg egyik alapelemé-
vé válik, amit az olvasó a szövegben előrehaladva egyre biztosabban érezhet. A
főszöveg mellett párhuzamosan futó westernfejezetekről a regény második felé-
ben derül ki, hogy azok nem mások, mint a kiadószerkesztővel egyeztetett próza
újabb és újabb fejezetei. Az action gratuite másképpen is jelen van a történetben.
Az Emlék Bundást másodjára faképnél hagyó Léna kolozsvári lakásába betoppan a
kortárs író, Heller. A jelenet többszörösen kellemetlen. Heller nem csupán a legke-
vésbé kedvelt pályatárs, de egyben Léna korábbi barátja is. Az pedig csak ekkor
derül ki, hogy a lakás is az öve, nem Lénáé. Zavarában Bundás azt indítványozza,
hogy írjanak közösen egy regényt. „De hát te nem is szoktál regényt írni, te egy
elcseszett novellista vagy, Emlék.” Nem késik rá a válasz: „Nem kéne lebecsülni a
rövidforma értékeit.” Sokfelé vezető kérdések sűrűsödnek e rövid párbeszédben.
Egyfelől Cserna-Szabó ismét lehetőséget teremt, hogy a magyar próza egyik (ha
nem a legnagyobb) perének alapkérdését megpendítse: miért regényközpontú el-
beszélő irodalmunk? Az önkényes kritikusi értelmezés ellen szól, hogy a regény
megjelenése után adott interjúiban a szerző hangsúlyosan említette meg a magyar
novella és vele a novellista alulértékelésének tényét, és egyben ennek elfogadha-
tatlanságát. Azt valóban nehéz belátni, hogy a nagyobb formák miért élveznek el-
sőbbiséget prózairodalmunkban. Magyarozatként esztétikai okokat hiába is keres-
nénk, így alighanem irodalom- és olvasásszociológiai magyarázatot kell a jelenség
hátterében sejtteni. (Az emberek jobban szeretnek regényt olvasni – vágthatnánk rá
–, de bajban lennénk, ha egzakt választ akarnánk adni a „miért?” kérdésére.) Az iro-
dalmi kánon – és ezt Cserna-Szabó a vele készült beszélgetésekben figyelmen kívül
hagyja – egyszerre foglalja magába a professzionális irodalomtörténetet és -kritikát,
valamint egymást követő generációk olvasói szokásrendjét és értékítéletét. Vagyis
a kánon annak a szakmai és nem szakmai diskurzusnak a végeredménye, amely-
ben a két rész állandó kölcsönhatásban áll egymással, és olyan elemi módon fel-
tétélezik egymást, hogy valóban egyik nincs meg a másik nélkül.

Részben a kis- és a nagypróza körüli lassan másfél évszázados hazai vitáról szól
a szerző előző kötete, a *Mérgezett hajtűk*, amelynek egyik legbecsvágyóbb törek-
vése, hogy kiszabadítsa a kismestereknek fenntartott kalodából mások mellett Tö-
mörkényt, Hunyadyt, Ambrus Zoltánt, Szép Ernőt, Cholnoky Lászlót. Cserna-Szabó
nem csupán elutasítja ezt az irodalmi kategóriát, de azt igyekszik bizonyítani, hogy
a „kicsik” nem egy esetben újítóbak, eredetibbek vagy nem kevésbé kiválóak,
mint a nemzeti irodalomtörténet panteonjának alakjai. Más szóval: az ajánlott ol-
vasmányok vannak olyan értékesek, mint a kötelezőek. (Vö. Bod Péter: *Kegyetlen,
akár egy Witman-fiú éjféli után*, Alföld, 2011/1.) Úgy érzem, nem járok messze az
igazságtól, amikor úgy gondolom: a kis- és nagyprózaformák írásának irodalmi

kérdéseibe belesűrűsödhetnek a szerző saját műhelygondjai is. Ennek feltárásához azonban kicsit messzebből kell elindulni.

Megelőlegeztem, hogy a szerző és az elbeszélő viszonya némileg bonyolult a *Halálcsillag*ban. Emlék Bundás étteremkritikákat ír, jó nevű novellista, hetente jár felolvasásokra, egymás után adják ki könyveit, napilapokban jelennek meg könyvkritikái és előszeretettel olvas receptes könyveket, Budapesten a Király utcában lakik. Mindezek mellett „egy unalmas, poros alföldi városban” nőtt fel, ahol az ottani vízipótló csapat mérkőzéseire fogadtak. Egyetlen ilyen város található hazánkban: Szentes. (A szerző itt született, és minden igaz rá, amit az elbeszélő attribútumaiként azonosítottunk.) Cserna-Szabó András harcosan tagadja, hogy Emlék Bundás alakjában magát írta volna meg. Lustasággal vádolja az olvasót, aki – éppen a szellemi restség okán – összemossa a szerzőt az elbeszélővel. Ez általánosságban valóban az értelmezői avatatlanság egyik biztos jele. Ellenérvként ugyanakkor felhozható, hogy a regény írója az önstilizáció megannyi eljárását alkalmazva feltűnő hasonlóságot alakít ki saját maga és az elbeszélő között. Nehéz megérteni, miért felelteti meg egymásnak olyan sok ponton a szerzőt és az elbeszélőt, ha tüzzel-vassal harcol az egy nevezőre hozás ellen. Könnyen járhatott volna el másként. Ezért – elismerve, hogy a hasonlóságok ellenére sem tehető egyenlőségjel a két státusz közé – legalábbis részben zavarba ejtő elbeszélés a *Halálcsillag*. Éppen Cserna-Szabó mossa el a szerző és az elbeszélő közötti határokat, majd idézett interjúiban zokon veszi azok azonosítását.

Olyan apróságokat csak érintőlegesen említve e vonatkozásban, hogy akár a kérdező beazonosítására is alkalmas az a jelenet, amelyet Emlék Bundás a szegedi Somogyi Könyvtárban él át egy író-olvasó találkozáson, amelyen az „öregecske, elmegyenge egyetemi kisasszony” arra a kérdésre várt választ: „Mit gondol a metafikcióról?”. Ez is mutatja, hogy egyáltalán nem leküzdhetetlen a távolság (hogy finoman fogalmazzak) a valóság és a fikció között.

Az irodalmi korszerűség és korszerűtlenség kérdésköre alkotópályája legelejétől foglalkoztatja Cserna-Szabó Andrást, így nem meglepő, ha ez a téma is kiemelt szerepet kapott a nemrégiben megjelent regényben. Az elbeszélő kiadóvezetőjével tárgyalva fogalmazta meg – úgy vélem –, önportrészzerűen, hogy: „Én még az olyan régimódi írókban hiszek, akik a világ könnyeit isszák magukba [...] Pelevin szerint a huszonegyedik századi írótól már csak azt várják, hogy maximális nyereséget hozó szöveggé változtassa át az életben szerzett tapasztatait.” A történet elején található gondolatsor a regény végén tér vissza, amikor Alpár, a műszékely kolozsvári pincér vendégének, Emlék Bundásnak fogalmazza meg: „Nem szabad korszerűnek lenni, fiatalúr. Vagy előre kell szaladni, és pionírként élni, vagy csendben lemaradni a kortól. Csak korszerűnek nem szabad lenni, annál mocskosabb dolog nincs.” Ezek – gyanítom – önvallomásos mondatok. Ilyen értelemben kétségkívül bújócskázik az író az olvasóval – szétszalazhatatlanul azonossá válik a szerző és az elbeszélő ebben az eljárásban –, de az irodalmi játékoknak ez a természetük.

Cserna-Szabó András helyzete mutat némi párhuzamot a *Mérgezett bajtűk*ben általa megidézett kismesterekével. Őt sem sorolják a kortárs irodalom fősodrába, a mainstream-kritika kissé fanyalogva veszi tudomásul köteteit. Jellemzőnek gondolom azt a kegyelemdőfészzerű mondatot a *Halálcsillagról* megjelent értékelések

kapcsán, amely „a borító jobban sikerült, mint a regény” tömörségével mond véleményt, és hasonlítja össze az összehasonlíthatatlant. A posztmodern után a klasszicizálódás jeleit mutató kortárs magyar prózában mintha kevésbé lenne elfogadható alkotói alapállás a játékoság. Valamint ezzel összefüggésben a végletekig vitt ironia és a pauperizálódó nyelvhasználat. Ugyanez érvényes és a magasirodalom számára mindig is mostohán kezelt műfajok – krimi, szerelmesregény, horror, western, pornó – egyvelegként való regénytérbe emelésére, ahogyan ez a *Halálcsillag*ban megtörténik. Mintha a kortárs kritika nem akarná tudomásul venni, milyen drámai mértékben változik irodalmunk szociológiai kerete. Pedig a jelenség nem ma kezdődött. Az „ezerrel pörgött a pesti popélet” a cselekmény helyszínének kereteiről mond fontosat a *Halálcsillag*ban. Ez – tetszik vagy sem a kritikuskoknak – mégis petőfis egyértelműséggel jelöli ki az „Ott vagyok honn, ott az én világom” Cserna-Szabó-féle irodalmi geográfiáját a 21. század elején. (Zárójeles megjegyzés, hogy földrajzi értelemben is tartogat tematikai újdonságot a regény. Cselekményhelyszíneként eddig kortárs hazai író alig használta Erdélyt, ezen belül is Kolozsvárt. Ahogyan az sem bevett eljárás, hogy a kötet mottójaként egy huszadik századi román költő (Nichita Stănescu) versrészletével induljon egy magyar regény, amit egy-egy Motörhead- és Nietzsche-idézet tesz kellően eklektikussá.)

Többen szóvá tették, hogy rossz a regény címe, ami hosszú, megjegyezhetetlen és semmit sem jelentő. Ezzel szemben úgy gondolom, az egész regény szövegét átjáró ironiából levezethető ez a szerzői választás. Ez éppen azt sugallja, hogy bármi lehet a regény címe. Akár ez is. A gondosan megmunkált szövegben csupán egy helyen találtam ellentmondásra. Egyfelől az áll a regényben, hogy rettegve, izzadva és lassan haladt a western írásával, másfelől ugyanitt ugyanerről az szerepel: „valaki diktálta a szavakat”. Vagy-vagy. Az egyik a kínlódás, a másik a gördülékenység. Írásban sincs a kettő egyszerre.

Külön erénye a regénynek, hogy egy patikus pontosságával adagolja a poénokat, és olyan nehezen elfelejthető mondatokkal teszi emlékezetessé a szöveget, amelyek közül terjedelmi okok miatt csak kettőt emelek ki. „Olyan szerelmes voltam, mintha egy Harangozó Teri-slágerből léptem volna elő.” Vagy a másik veretes: „Minél jobban keressük, minél kétségbeesettebben, annál mélyebbre gurul a bokor aljába a szerelem pöttyös lasztija, gondoltam.” Mindenkinek van egy álma, nem csak Harangozó Terinek. Számomra egy szöveg emlékezetes mondata mindenképpen ilyen. Kritikusí nyencség, ha úgy tetszik. A második idézet az egész regény szempontjából fontos megállapítás, és jól mutatja azt is, hogy a szerelem elérhetetlenségét a gyerekkor egyik utálatos emlékével milyen bámulatos pontossággal fel lehet idézni.

Nem könnyű megmondani, hogy az utókor hogyan ítéli meg majd Cserna-Szabó András prózaírói teljesítményét. Arra sem egyszerű válaszolni, hogy az érzékelhetően erős kritikai „ellenszélben” álló szerző regénye a kortársi értékelésben mennyire nevezhető jónak és sikeresnek. Egy valamitől azonban nehezen tudok szabadulni. Élt és írt itt valaki, aki időt állóan arra figyelmeztetett, hogy a sekélyesség mögött sokszor a mélység lappang, míg a mélység mögött csupán a sekélyesség. A *Halálcsillag* kapcsán ezt sem volna szabad elfelednünk. (*Magvető*)